

פרשת וירא
יהודה ראק

ברכת אברהם

א. הודעת ה' לאברהם על הפיכת סדום

גילוי תוכניות ה' לאברהם

בשיעור זה נתמקד בשלושה פסוקים (פרק י"ח, פסוקים י"ז-י"ט). נבחן את תפקידם במסגרת הסיפור, וגם נלמד מהם תכנים כלליים יותר על אודות מערכת היחסים שבין ה' לבין אברהם וזרעו¹.

לאחר בשורת המלאכים לאברהם ולשרה על אודות לידת בן בעוד שנה (פרק י"ח, פסוקים א' - ט"ו), המלאכים קמים ומשקיפים סדומה (פסוק ט"ז), ואז כתוב

(יז) וְהָאֱמֶר הַמִּכְסָּה אֲנִי מְאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:

(יח) וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיָּה לְגוֹי גָדוֹל וְעֲצוּם וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:

(יט) כִּי יִדְעֲתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֵת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיא ה' עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו:

ההמשך ידוע: אברהם טוען לפני ה' עבור סדום, אך ה' קובע שאין אפילו עשרה צדיקים בעיר להצלת העיר, ומציל רק את היחידים - לוט ומשפחתו (פרק י"ח פסוק כ - פרק י"ט פסוק כ"ט).

אנחנו נתמקד בעיקר בתוכן של דברי ה' הנ"ל, אך תחילה נשים לב למסגרת הדיבור של ה'. ראשית, יש לשים לב למבנה התחבירי של משפט הפתיחה לדברים: "וה' אמר". המבנה התחבירי הבסיסי של המשפט הפועלי במקרא הוא סדר של פועל-נושא-מושא. לדוגמא: "ויאמר ה' אל אברהם" - "ויאמר" הוא הפועל; "ה'" הוא הנושא התחבירי של המשפט; ו"אל אברהם" הוא המושא. לעיתים הנושא או המושא מוקדמים בפסוק ומופיעים לפני הפועל, והקדמה זו אל לפני הפועל יכולה לשמש אחד משני תפקידים:

א. מיקוד: האיבר המוקדם במשפט מושך את תשומת הלב העיקרית של הקורא, וכך הקדמת האיבר משמשת למיקוד המשמעות בו. הדגשת האיבר יכולה להיות לצורך הנגדה (לדוגמא: "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה" [פרק ד', פסוקים ד' - ה'] במקום "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ולא שעה אל קין ואל מנחתו"), או לצרכים אחרים.

ב. מעבר: שינוי סדר האיברים משמש לשבירת הרצף הסיפורי. שבירת הרצף מגדירה יחידה חדשה. לא מדובר

בהכרח בנושא שלם חדש, אלא בדרך כלל רק ברצף חדש בקנה מידה קצר יחסית. תת קבוצה ידוע של תפקיד זה הוא העבר הרחוק - שינוי סדר האיברים שובר את הרצף הכרונולוגי ופותח יחידה המתארת מאורעות מזמן אחר, בדרך כלל מוקדם יותר².

במקרה שלנו ("וה' אמר המכסה אני..."), מסתבר שמדובר בקטגוריה השנייה, וכפירוש הרד"צ הופמן, שמפרש את האמירה של ה' לא לפי סדר המאורעות כאן בפרשה, אלא בזמן מוקדם יותר, כאמירה כללית ולא באופן ספציפי לגבי התכנית להענשת סדום. התורה מציינת את האמירה כאן משום שאמירה זו מסבירה את מאורעות ההמשך. כלומר, ה' קבע לעצמו התנהלות כללית של גילוי תכניותיו לאברהם, ולאור זה מובן שכאשר ה' אומר בהמשך "זעקת סדום ועמורה כי רבה... ארדה נא ואראה הכצעקתה..." הוא יודיע זאת לאברהם, או שהוא אמר את הדברים באופן שאברהם 'שמע' (כך ברמב"ן על אתר), ומובן כיצד אברהם אז יזום דיון עם ה' על הענשת סדום.

הקושי בביאור הפסוקים

נחזור לדון בתוכן דברי ה'.

הביטויים בפסוק י"ח - "ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ" - מבוססים על דברי ה' הראשונים לאברהם:

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ מֵאַרְצְךָ וּמְמֹלַדְתְּךָ וּמְבִית אֲבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָרָאךָ:

(ב) וְאַעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאַגְדֹּלְהָ שְׁמִי וְהָיָה בְרָכָה:

(ג) וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאֵר וְנִבְרָכוּ בְּךָ כָּל פֶּלֶא מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה:

(פרק י"ב).

אולם, לא לגמרי ברור מדוע ברכה זו היא סיבה לכך שמתבקש שה' יגלה לאברהם את תכניותיו, לגבי סדום או בכלל. כמו כן, יש להסביר את הקשר בין פסוק י"ח ("ואברהם היו יהיה") לבין ההמשך: "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט..." (פסוק י"ט). מה הקשר בין הברכה לאברהם, המבטיחה את גדולתו ואת ברכתו, לבין דרכו החינוכית?

רש"י במקום מפרש ששני הפסוקים מבטאים את חביבותו של אברהם לפני ה': הברכה הנרמזת בפסוק י"ח היא תוצאה של חביבותו, ופסוק י"ט מזכיר אותה (לדעת רש"י) במפורש - רש"י מפרש את "ידעתי" כ"חיבבתי"; את המשך פסוק י"ט ("למען אשר יצוה...") מפרש רש"י כסיבת והחיבה. לפי דברי רש"י, אם כן, פסוקים י"ז - י"ט יתפרשו כך: "אין אני מכסה מאברהם את תוכניותי (פסוק י"ז), משום שהוא חביב ומבורך לפני (פסוק י"ח), ואני מחבב

1 חלק מן הדברים נאמרו בקצרה כבר בפרשת לך לך, וכעת נעסוק בהם בהרחבה.

2 עיינו, למשל, ברש"י לפרק ד' פסוק א'.

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמִמְלֹכֹתָיִךְ
וּמִבְּיַת אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ:

(ב) וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאֶגְדְּלָהּ שְׁמִי וְהָיָה
בְּרָכָה:

(ג) וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶךָ אָאֵר וְנִבְרָכֹו בְךָ כָּל
מִשְׁפַּחַת הָאָדָמָה:

(פרק י"ב).

כאמור, גם בפרשתנו ברכה זו נזכרת - "ונברכו בו כל גוי
הארץ" (פרק י"ח, פסוק י"ח), ולשון דומה מופיעה גם
בברכת ה' ליעקב: "ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך"
(פרק כ"ח, פסוק י"ד).

ברכה אחרת מופיעה סוף פרשת וירא, בעקבות סיפור
העקדה. שם נאמר

(טז) וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי יֵעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר
הַזֶּה וְלֹא חָשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יַחֲזִיקְךָ:

(יז) כִּי בָרַךְ אֲבְרָהָם וְהִרְבָּה אַרְבָּה אֶת זַרְעוֹ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם וַיִּרֶשׁ זַרְעוֹ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו:

(יח) וְהִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֶךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ עֲקֵב אֲשֶׁר שְׁמַעְתָּ
בְּקָלִי:

המפרשים עמדו על חילוף הלשון מ"ונברכו" ל"והתברכו".
יש מי שפירש שאין משמעות לחילוף הלשון (ר' יוסף אבן
כספא), אך מפרשים אחרים חיפשו להסביר את ההבדל.
הקושי איננו רק בחילוף הלשון, אלא גם בצורה הלשונית
עצמה: צורת המילה "ונברכו" היא של בניין נפעל, ושלושת
המופעים שהובאו לעיל הם המופעים היחידים של שורש
ב.ר.כ. בבניין נפעל במקרא. הצורה הפעילה הנפוצה של
השורש היא בבניין פֻעַל (בָּרַךְ), ואם כך, הצורה הסבילה
המתבקשת היא בניין פֻעַל ("וּבְרָכֹוּ בְךָ"), או התפעל
("והתברכו") כפי שמופיע בסיפור העקדה (פרק כ"ב פסוק
י"ח).

רש"י מסביר שפירוש "ונברכו" הוא שבני האדם יבטאו
ברכה תוך אזכור אברהם:

אדם אומר לבנו תהא כאברהם.

(פרק י"ב, פסוק ג').

רש"י איננו מפרש את המילה "והתברכו" המופיעה בפרשת
העקדה (פרק כ"ב פסוק י"ח), והוא גם איננו מסביר את
השימוש בבניין נפעל במילה "ונברכו" המופיעה בפרשת לך
לך (פרק י"ב פסוק ג').

ראב"ע (בפרק י"ח, פסוק י"ח) מפרש כך: "ונברכו" - יהיו
מבורכים בזכות אברהם; "והתברכו" - הם מברכים את
עצמם תוך אזכור אברהם (כפירוש רש"י ל"ונברכו").

הפירוש ל"והתברכו" הוא בהחלט סביר ונראה לקבלו, שהרי
המשמעות הנפוצה של בניין התפעל היא אכן משמעות
'חוזרת' (רפלקסיבית) המבוססת על בניין פֻעַל. גם
המשמעות שמייחס ראב"ע ל"ונברכו" היא משמעות סבילה,

אותו ("כי ידעתיו") כיוון שהוא מסוגל ועתיד לחנך את ביתו
על דרכי" (פסוק י"ט). אולם, המקבילות שמביא רש"י
למשמעות חיבה של לשון ידיעה אינן ברורות. את הבעיה
הזו ניתן לפתור על ידי קבלת הכיוון הכללי של רש"י, אלא
שנפרש, כאונקלוס, שפירוש "כי ידעתיו" הוא "משום שאני
יודע". על פי זה ניתן לפרש בכיוון הכללי של רש"י עם שינוי
זה: "אין אני מכסה מאברהם את תוכניותי (פסוק י"ז),
משום שהוא חביב ומבורך לפני (פסוק י"ח), וסיבת החיבה
והברכה היא שאני יודע ("כי ידעתיו") שהוא מסוגל ועתיד
לחנך את ביתו על דרכי" (פסוק י"ט).

אולם, עדיין לא ברור מדוע כאן המקום לנמק את חיבת ה'
לאברהם. מלבד זה, גם לגופו של עניין, לא ברור מדוע
חיבת אברהם מחייבת שיתופו בתכניות ההשגחה? האם
שיתוף זה הוא מעין שכר?

לדעת רשב"ם, עיקר הנימוק ל"המכסה אני מאברהם..."
(פסוק י"ז) איננו ב"ואברהם היו יהיה..." (פסוק י"ח) אלא
דווקא בהמשך, ב"כי ידעתיו..." (פסוק י"ט). לדעת רשב"ם,
הפירוש הוא שכיוון שה' יודע שאברהם יחנך את ביתו על
דרכי ה', בניו עתידים לרשת את הארץ, ולכן בתכנית
להפיכת סדום - שהיא נחלת אברהם העתידית - צריך
לשתף את אברהם. לדעת רשב"ם, אם כן, הפסוקים יתפרשו
כך: "אין אני מכסה מאברהם את תוכניותי (פסוק י"ז), כיוון
שאני יודע שהוא יחנך את ביתו על דרכי ולכן זרעו יקבל
את הארץ, ואין זה מן הראוי להחריב חלק מארצו שלא
מדעתו" (פסוק י"ט).

ההסבר של רשב"ם קשה מכמה פנים. ראשית, הוא איננו
מסביר את תפקיד החלק הראשון של הנימוק: "ואברהם היו
יהיה..." (פסוק י"ח); ושנית, פירושו עומד בסתירה למה
שהוכחנו מהמבנה התחבירי של "וה' אמר" שמדובר כאן לא
באמירה ספציפית לגבי סדום, אלא בקביעה כללית לגבי
שיתוף אברהם בתכניות ההשגחה. קושי נוסף בשיטת
רשב"ם הוא בלשון הנסתר שבסיום הדברים: "למען הביא
ה' על אברהם את אשר דבר עלי" (פסוק י"ט). לפי הסבר
הרשב"ם, עיקר הנימוק של ה' מצוי במילים אלו, בעובדה
שאברהם יזכה בארץ; ואם כך, עניין זה היה צריך להופיע
כסיום דברי ה' בלשון מדבר: "למען אביא על אברהם את
אשר דברתי עלי", ולא בלשון נסתר.

פירושים נוספים ניתנו במפרשים (ראה: רמב"ן, רד"ק ועוד),
וכל פירוש וקשייו בצדו.

ב. הסבר המילה "ונברכו"

פירושי רש"י וראב"ע לביטוי "ונברכו"

כדי שנוכל לפרש פסוקים אלה, נתמקד תחילה בבעיה
נקודתית, הנוגעת גם לענייננו.

בברכה המקורית שניתנה לאברהם בעת ציוויו הראשון,
נאמר:

לפי פירוש זה, דברי ה' הראשונים לאברהם מקבלים כיוון אחר לגמרי. לא מדובר רק בברכה לאברהם, אלא בעיקר בייעוד של אברהם: עשיית אברהם לגוי גדול וברכתו אינן רק לטובתו, אלא הן המכשירים שיאפשרו לו למלא אחר ייעודו ולהשיג את המטרה של תיקון עולם במלכות ה'. אכן, דברים אלה ראויים להיות דברי ה' הראשונים לאברהם, והם שופכים אור על סיפורי האבות בספר בראשית ועל התפקיד של עם ישראל בכלל. הייעוד הראשון שניתן לנו הוא ייעוד ה' לאברהם, "ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך".

מעתה מובן מדוע בסיפור העקידה שבפרשתנו מופיע "והתברכו" ולא "ונברכו": במקרה זה מדובר בשבועת ה' לאברהם, בתור שכר על מעשה העקידה, ולכן אין כאן מקום לשליחות ולייעוד, אלא רק לברכה לאברהם. התברכות הגויים באברהם היא ביטוי להתגשמות הברכה לאברהם.

ג. ביאור דברי ה' "המכסה אני..."

נשוב לעניין שפתחנו בו, והוא ביאור דברי ה' בפרק י"ח:

(יז) וְהָ אֱמַר הַמְכֶסֶה אֲנִי מֵאֲבָרְהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:

(יח) וְאֲבָרְהָם הִיוּ יְהִיֶה לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:

(יט) כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אֲחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אֲבָרְהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו:

(פרק י"ח).

שאלנו, מדוע ברכת ה' לאברהם (פסוק י"ח) היא סיבה לכך שמתבקש שה' יגלה לאברהם את תכניותיו, לגבי סדום ובבל (פסוק י"ז), ואמרנו גם שיש להסביר את הקשר בין דברים אלה לבין ההמשך: "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו... (פסוק י"ט) - מה הקשר בין הברכה לאברהם לבין דרכו החינוכית? עתה, הדברים מובנים. ה' מנמק את גילוי תכניותיו לאברהם, לא בברכתו לאברהם, אלא בייעוד שייעד לאברהם (שהרי פירוש הביטוי "ונברכו בו" איננו שאברהם מבורך, אלא שלאברהם יש ייעוד להפיץ את עבודת ה' בעולם). אברהם הוא האחראי על מילוי התכנית האלוהית השלמה של הבאת העולם לכריעת בך לפני ה' ולקבלת עול מלכותו, וממילא הוא צריך להיות שותף מלא ומודע בצעדים שנוקט ה' בעולם לקראת הגשמת היעד. וכהמשך לדברים אלה, ה' חוזר בפסוק י"ט על הקשר בין בחירת אברהם לבין שליחותו החינוכית, תוך הדגשת המידות שעל פיהם ה' מנהל את העולם לקראת קבלת מלכותו, מידות הצדקה והמשפט. לפי דברים אלו, יש לפרש כך את הפסוקים: "אין אני מכסה מאברהם את תוכניותי (פסוק י"ז), משום שאברהם אחראי על הבאת העולם לכריעת בך לפני ה' (פסוק י"ח), שהרי בחרתי באברהם על מנת שהוא יפיץ את הצדק והמשפט שהם דרכי" (פסוק י"ט). ואכן, בהמשך סיפור הדיון בין אברהם לה' על אודות

כפי המתבקש, אם כי לא מובן השימוש בבניין נפעל (סביל של קל) במקום פֶּעַל. אולם, מה שחסר בפירוש ראב"ע הוא הסבר הקשרי - מדוע דווקא בברכת ה' הראשונה לאברהם (בתחילת פרשת לך לך) מתבקשת ברכת "ונברכו", ובהבטחה הבאה בעקבות העקידה (בפרשת וירא) מתבקשת ברכת "והתברכו"?

משמעות "ונברכו" ככריעת בך

השורש ב.ר.כ. בבניין קל הפֶּעַל מופיע פעמיים במקרא, ובשתי המקומות במשמעות של כריעת בך, ולא של ברכה:

בְּאוֹ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעַה נְבִרְכָה³ לְפָנָי ה' עֲשֹׂנוּ:

(תהלים, פרק צ"ה, פסוק ו').

...וַיִּבְרַךְ עַל בְּרָכְיוֹ נִגְדַּד כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׁ כַּפָּיו הַשָּׁמַיְמָה:

(דברי הימים ב', פרק ו' פסוק ג').

הרשב"ם כנראה שם לב לכך, ופירש על פי זה את "ונברכו":

"ונברכו" - לשון מברך ומרכיב, כלומר, יתערבו במשפחתך משפחות האדמה, שהרי משקל רפי הוא.

(פרק י"ב, פסוק ג').

כלומר, כיוון שהמילה "ונברכו" איננה מהבניינים הכבדים (פיעל פועל והתפעל) אלא "משקל רפי" (בעיקר קל ונפעל), יש לפרשה מלשון "בָּרַךְ"; וכיוון שכריעת בך ממש איננה רלוונטית כאן, רשב"ם מציע משמעות המושאלת מלשון "בָּרַךְ" - הברכה של עצים זה בזה, פעולה הכוללת כיפוף ענפים כדרך.

תפיסת רשב"ם את התערבות משפחות האדמה בזרעו של אברהם כברכה דורשת עיון בפני עצמו, והיא בוודאי מחודשת. מלבד זה, משמעות הברכה והרכבה של שורש ב.ר.כ. - מקורה בלשון חז"ל (בבניין הפעיל), ואין לה רע במקרא. לכן, נראה שעדיין אנו צריכים להסבר אחר.

נראה שכיוון הניתוח של רשב"ם הוא נכון. צריך להסביר את בניין נפעל כסביל של קל. ונראה שאכן צריך לקבל את המשמעות המילולית המתבקשת - משמעות כריעת הברך⁴. את דברי ה' לאברהם "ונברכו בך" (שבתחילת פרשת לך לך) יש לבאר כך: "אעשך לגוי גדול, ועל ידיך יבואו כל משפחות האדמה לכרוע בך לפני ה' ולקבל את עול מלכותו".

3 האות נ' במילה "נברכה" מציינת זמן עתיד, ולא בניין נפעל.

4 בדרך אגב נעיר, שמסתבר שמשמעות הראשונית של השורש היא זו של כריעת בך (משמעות הבניינים ה'פשוטים', קל ונפעל, ודומה לכך גם המשמעות במשקל השמני המלעילי, 'בָּרַךְ'), כאשר משמעויות הברכה מושאלות ממנה: משמעות הברכה (כפועל - בבניינים פיעל והתפעל, ובצורה הסבילה 'בָּרַךְ'), היא הביטוי שמבטא האדם בעת שהוא כורע בך, ביטוי של הכנעה וקבלת מרות; או בכיוון ההפוך, מה שמעניק מי שכורעים לפניו בך לכורע עצמו - חיבה, שפע ומתנות.

סדום, בא לידי ביטוי המתח שבין הצדקה למשפט, וההכרעה בגורל סדום נולדת רק מתוך המסקנה העולה מתוך הדיון המשותף של ה' ואברהם, האחראים על הבאת דרך ה' אל העולם.

כעת נותר לנו לבאר את המשך פסוק י"ט - "למען הביא ה' על אברהם את אשר דברי עלי". לאור דברינו נראה לפרש שה' בחר דווקא באברהם למילוי ייעודוכדי שהוא יוכל לברך את זרעו. כלומר, אברהם מצד עצמו ראוי לברכת "אעשך לגוי גדול", אבל ברכה זו מיועדת למי שעליו תוטל האחריות והמשימה של "ונברכו בך" ולכן אברהם צריך לזכות בברכתו על ידי מילוי המשימה. משום כך בחר ה' באברהם להיות שלוחו במשימה זו. תפקיד משפט זה, אם כן, הוא שלא נחשוב שכל היחס של ה' לאברהם הוא מגמתי גרידא, ובעצם לא אכפת לה' מאברהם עצמו, אלא נבין שכל בחירת אברהם לשליחות הוא משום חיבת ה' לאברהם, כדי להביא על אברהם את אשר דיבר עליו.